

Henryk DUDA

SŁOWO, PRAWDA I DOBRO
Ogólnoukraińska konferencja naukowa
„Literacka twórczość Jana Pawła II – konteksty i nawiązania”
Brzuchowice k. Lwowa, 7-10 X 2021

W ostatnich latach sytuacja języka polskiego na Ukrainie bardzo się zmieniła. „W wyniku zmian i problemów politycznych w tym kraju język polski [...] staje się popularnym językiem obcym, o czym świadczy m.in. liczba studentów ukraińskich kształconych w polskich szkołach wyższych”¹. Dlatego znacząca część uczących się języka polskiego na Ukrainie to już nie Polacy ani nie osoby wywodzące się z rodzin polskich, w których z różnych powodów międzypokoleniowy przekaz języka polskiego i kultury polskiej został przerwany. Zainteresowanie nauką języka polskiego często nie wiąże się z polskim pochodzeniem, lecz „z możliwą emigracją do Polski lub z chęcią nauczenia się języka polskiego jako obcego na Ukrainie”². Tym ważniejsze jest więc, by w nauczaniu polskiego poza granicami kraju w jak najszerszym zakresie uwzględniać kulturę polską i różnorakie aspekty wiedzy o Polsce. Istotną składową tej wiedzy jest znajomość życiorysu, działalności i twórczości Karola Wojtyły – św. Jana Pawła II. Jego

wpływu na życie religijne, społeczne i historię drugiej połowy dwudziestego wieku nie sposób bowiem przecenić.

Od 7 do 10 października 2021 roku w Brzuchowicach k. Lwowa, w Domu Pielgrzyma bł. Jakuba Strzemię, odbyła się ogólnoukraińska konferencja naukowa „Twórczość literacka Karola Wojtyły – konteksty i nawiązania”. Organizatorem konferencji było Ogólnoukraińskie Koordynacyjno-Metodyczne Centrum Nauczania Języka i Kultury Polskiej w Drohobyczu, działające przy Zjednoczeniu Nauczycieli Polskich na Ukrainie. Szczególnie zaangażowali się w przygotowanie konferencji Adam Chłopek, prezes Zjednoczenia oraz dr Maria Maćkiewicz i Irena Hedz – metodycy z drohobyckiego Centrum Metodycznego. Nad przebiegiem obrad czuwała dr Luba Derdziak, lwowski teolog i pedagog, wykładowca Instytutu Teologicznego im. Józefa Bilczewskiego we Lwowie, filii Wydziału Teologicznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Sympozjum objęli patronatem konsul generalny Rzeczypospolitej Polskiej we Lwowie Eliza Dzwonkiewicz oraz arcybiskup metropolita lwowski obrządku łacińskiego Mieczysław Mokrzycki. Przedsięwzięcie zostało sfinansowane ze środków Kancelarii Prezesa Rady Ministrów RP przyznanych w ramach konkursu „Polonia i Polacy za granicą” oraz fundacji Pomoc Polakom na Wschodzie.

¹ W. Miódunka, *Znajomość polszczyzny wśród cudzoziemców niepolskiego pochodzenia. O potrzebie i metodologii badań*, „Poradnik Językowy” 2015, nr 8, s. 45n.

² T. e n ż e, *Wprowadzenie*, w: P. Levchuk, *Trójjęzyczność ukraińsko-rosyjsko-polska Ukraińców niepolskiego pochodzenia*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2020, s. 15.

Referaty poświęcone różnym aspektom literackiej spuścizny Karola Wojtyły – Jana Pawła II przedstawili wykładowcy reprezentujący ośrodki naukowe z całej Polski (Kraków, Lublin, Poznań, Przemyśl, Rzeszów i Warszawę). Odbiorcami konferencji byli nauczyciele języka polskiego w instytucjach różnego typu i szerzej oraz osoby uczące się języka polskiego z terenu całej Ukrainy, przedstawiciele wszystkich czterech oddziałów Zjednoczenia Nauczycieli Polskich na Ukrainie. Uczestnicy sympozjum odbyli edukacyjną wycieczkę śladami Ojca Świętego Jana Pawła II po Lwowie – odwiedziliśmy między innymi hipodrom lwowski (gdzie Jan Paweł II odprawił 26 czerwca 2001 roku Mszę Świętą w obrządku łacińskim, a dzień później – obrządku bizantyńskim), Katedrę Łacińską, Katedrę Ormiańską oraz Muzeum Archidiecezjalne w Pałacu Arcybiskupów Lwowskich, gdzie znajdują się różne pamiątki związane z Janem Pawłem II i jego wizytą we Lwowie. Konferencja była okazją do refleksji nad przesłaniem płynącym z literackiej spuścizny św. Jana Pawła II, twórczej wymiany myśli i zanurzenia się w pięknie poetyckiego słowa Karola Wojtyły – św. Jana Pawła II. To poetyckie słowo zaprezentowali uczestnikom konferencji aktorzy Polskiego Ludowego Teatru we Lwowie – dyrektor Zbigniew Chrzanowski i aktorka Jadwiga Pechaty.

Konsul generalna RP we Lwowie Eliza Dzwonkiewicz w słowie wstępnym powiedziała: „Twórczość literacka Karola Wojtyły nie mieści się w żadnych kano- nach, jest to dzieło przepełnione Duchem Świętym i refleksją filozoficzną... dlatego pragnę ją poznać. Niech w tych dniach towarzyszy i pomaga nam wstawiennictwo św. Jana Pawła II”³. Konferencję otworzy-

ło wspomnienie arcybiskupa Mokrzyckiego, który był osobistym sekretarzem Jana Pawła II od roku 1996 aż do śmierci Papieża. Arcybiskup przybliżył słuchaczom postać Ojca Świętego, jego dzień pracy, stosunek do ludzi oraz przesłanie Jego pontyfikatu⁴.

W naukowej części konferencji wystąpiło dziewięciu referentów (dwie osoby duchowne i siedem świeckich), którzy przedstawili trzynaście prezentacji i referatów (niektórzy z referentów wystąpili więcej niż raz). Prelegenci – pracownicy naukowi i nauczyciele – reprezentowali różne dyscypliny badawcze, między innymi językoznawstwo, literaturoznawstwo, teologię oraz dydaktykę i metodykę nauczania języka polskiego. Znalazła się wśród nich także tłumaczka. Niektóre wystąpienia miały charakter stricte naukowy, inne zaś nakierowane były na zagadnienia dydaktyczne i metodyczne, bliższe uczestniczącym w konferencji nauczycielom. Dwa wystąpienia (prof. Kazimierza Ożoga z Uniwersytetu Rzeszowskiego i prof. Anny Kozłowskiej z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie) odbyły się zdalnie.

Naukową część konferencji rozpoczęła Irmina Katarzyna Wójcik OP, nauczycielka w Sobotniej Szkole Języka Polskiego przy Delegaturze Zgromadzenia Sióstr Świętego Dominika w Żółkwi, która wygłosiła referat zatytułowany „Wczesna twórczość dramatyczna Karola Wojtyły na przykładzie utworu pt. «Brat naszego Boga»”. Dramat Karola Wojtyły jest przede wszystkim utworem o istnieniu dwóch powołań w jednym człowieku. Główny bohater od- czuwa powołanie do tworzenia, do poświę-

³ *Wspomnienia twórczości poetyckiej św. Jana Pawła II we Lwowie* (8 X 2021), Archidiecezja Lwowska Kościoła Łacińskiego na Ukrainie, https://www.rkc.lviv.ua/news_view-

[Spogadu_pro_poetuchnu_tvorchist_sv__Jo- ana_Pavla_II_u_Lvovi-pl.](https://www.rkc.lviv.ua/news_view-)

⁴ *Abp. M. Mokrzycki o św. Janie Pawle II na konferencji ogólnoukraińskiej dla nauczycieli* (8 X 2021), YouTube, <https://youtu.be/nk31-gxye-GE>.

cenia się sztuce malarskiej. Równocześnie jednak czuje się wezwany do służenia ludziom ubogim, potrzebującym, przez co doświadcza wewnętrznego rozdarcia, wyraźnie się waha. Ostateczną decyzję podejmuje, wpatrując się w swój obraz *Ecce Homo* – podczas kontemplowania wizerunku umęczonego Chrystusa zagłębia się w prawdzie o Bożym Miłosierdziu i rozpoznaje wezwanie do poświęcenia się potrzebującym. W Chrystusie odnajduje piękno, którego nie widział wcześniej, radość i miłosierdzie. Referentka, odwołując się do wypowiedzi św. Jana Pawła II, odczytuje i interpretuje dramat Karola Wojtyły w perspektywie autobiograficznej.

Następnie dr Jan Musiał, przemysłanin, wykładowca literatury powszechnej i polskiej w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Lwowskiej, przedstawił inspirujący referat o Jana Pawła II rozumieniu literatury „Spowiednik literatury – ciemnej”. Doktor Musiał przywołał – cytując streszczenie jego wystąpienia – „jeden z wątków rozmów Karola Wojtyły ze Stefanem Sawickim⁵, dotyczący postrzegania przez tego pierwszego problematyki zła w the dark literature; postrzegania rozgrzeszającego pisarzy nawet tak kontrowersyjnych, jak Jean Genet”. Tym tropem idąc, referent przypomniał *Dziennik złodzieja* Geneta, w którym istotną rolę odgrywa motyw sumienia nie tyle ludzi upadłych, ile nas, mających się za lepszych. Ów historycznoliteracki przykład odniósł do Wojtyłowych *Profilu Cyrenejczyka* – do „«robotnika z fabryki broni», poety «udręki, że toczy drobne zakrętki i gotuje fragmenty zniszczeń, / a nie ogarnia całości, nie ogarnia doli człowieka»”⁶. Rozważania te doprowadziły refe-

renta do interesującej tezy, że Karol Wojtyła „wzrasta jako teolog, malejąc jako poeta”. Myślę, że ta ostatnia kwestia będzie jeszcze niejednokrotnie przedmiotem sporów publicystycznych i naukowych.

Z kolei referat zatytułowany „Moc słowa poetyckiego Jana Pawła II” przedstawiła dr hab. Katarzyna Zagórska z Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W swoim wystąpieniu prelegentka zarysowała kontekst biograficzny działalności literackiej Karola Wojtyły – Jana Pawła II, wskazując na przykłady relacji rodzinnych i przyjacielskich wspierających jego rozwój duchowy, artystyczny oraz intelektualny. Biblia, kulturowa ojczyzna poety, stanowiła od początku inspirację jego twórczości. Omówione zostało znaczenie słowa (gr. *logos*, gr. *rhema*), jego performatywność oraz przykłady użycia w utworach *Renesansowego psalterza*, *Poezji i dramatów* oraz *Tryptyku rzymskiego*, z uwzględnieniem zróżnicowanego zapisu (słowo–Słowo). Prelegentka omówiła także realizacje muzyczne i literackie inspirowane twórczością Karola Wojtyły, łącząc ten temat z sugestiami dla nauczycieli, dotyczącymi na przykład organizowania określonego typu konkursów, dyktand czy warsztatów teatralnych.

Biografię Karola Wojtyły w świetle jego twórczości literackiej przedstawiła dr Marta Burghardt z Instytutu Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie, członek zespołu redakcyjnego krytycznego wydania dzieł literackich Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Doktor Burghardt była najpracowitszym uczestnikiem konferencji, przedstawiła bowiem jeszcze trzy inne prezentacje. W drugiej z nich omówiła prace nad przygotowaniem krytycznego wydania pism literackich Karola Wojtyły – Jana Pawła II⁷.

⁵ Zob. S. Sawicki, *Rozważania o papieżu i pisarzu*, Norbertinum, Lublin 2011.

⁶ Zob. K. Wojtyła, *Profil Cyrenejczyka*, w: tenże, *Poezje i dramaty*, Znak, Kraków 1979, s. 54.

⁷ Dotychczas ukazały się dwa tomy z trzech zaplanowanych tomów obejmujących twórczość literacką Karola Wojtyły – Jana Pawła II (zob.

W trzeciej, zatytułowanej „Temat Karola Wojtyły – Jana Pawła II w wykazie lektur w podstawie programowej nauczania języka polskiego”, przedstawiła problem obecności tekstów Karola Wojtyły – Jana Pawła II w polskiej szkole w Polsce⁸. Najtrudniejsze zagadnienie – a w przekonaniu piszącego to sprawozdanie także najważniejsze – doktor Burghardt podjęła w swojej czwartej prezentacji-referacie pod tytułem „Problem przekładu literackiego dzieł Karola Wojtyły”. Nie był to „uczony” wywód teoretyka-przekładoznawcy. Autorka podzieliła się ze słuchaczami swoim doświadczeniem translatorskim, jest bowiem także tłumaczką tekstów literackich młodego Karola Wojtyły: *Psalterza Dawidów* (*Księgi Słowińskiej, Renesansowego psalterza*), oraz korespondencji przyszłego Papieża z młodzieńczego okresu jego życia i działalności na język włoski⁹.

Kolejny dzień konferencyjny, 9 października, rozpoczął dr Mateusz Pindel-

ski SP, który w referacie „Najlepszy utwór poetycki Karola Wojtyły. Konteksty interpretacyjne poematu: «Kamieniółom»” podjął próbę zademonstrowania, jak należy czytać utwory Karola Wojtyły. Prelegent pokazał, jak ważne jest wstępne odczytanie utworu i zwrócenie uwagi na zawarte w nim wskazówki autorskie, jego podział na części i słowa kluczowe dla tekstu. Następnie wskazał na trzy różne typy kontekstów interpretacyjnych dzieła Wojtyły: kontekst bezpośredni (na przykład informacje o jego pracy w Solvayu), konteksty dawne (na przykład jego znajomość psychologii św. Tomasza z Akwinu, która w *Kamieniółom* ujawnia się na poziomie słownictwa) oraz konteksty późniejsze (życie i wypowiedzi Karola Wojtyły – Jana Pawła II są tekstami i funkcjonują w tej samej przestrzeni, co wiersze).

Następnie dr Jan Musiał przedstawił drugi ze swoich referatów: „Wzmrożona aktualność adhortacji *Christifideles laici* – w 33. rocznicę ogłoszenia dokumentu”. Doktor Musiał wyeksponował w tym wystąpieniu problematykę teologiczną dotyczącą powinności walki z pleniącym się złem indywidualnym i społecznym – problem ten aktualny był trzydzieści trzy lata temu (adhortacja ogłoszona została w roku 1988) i taki pozostał do dzisiaj, gdy zarysowane przez Jana Pawła II niebezpieczeństwa potęgują się zastraszająco. W adhortacji *Christifideles laici* prelegent dostrzegł również niemały walor literacki – zrytmizowaną wewnątrznie prozę wysokich lotów. To właśnie owa literackość pozwala autorowi, teologowi-poecie, ukazać panowanie słowa nad materią. Prześwietlone słowem prawdy zło karleje bowiem i ustępuje przed dobrem. Rozgrzeszająca funkcja literatury – tu doktor Musiał nawiązał do swojego wcześniejszego wystąpienia – jest i w tym dokumencie wyraźnie widoczna.

Odminną problematyką zajął się dr hab. Henryk Duda z KUL, który przed-

K. W o j t y ł a, *Dzieła literackie i teatralne*, t. 1, *Juwenilia (1938-1946)*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2019; t. 2, *Dzieła literackie i teatralne*, t. 2, *Utwory poetyckie (1946-2003)*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2020).

⁸ Z prezentacją można zapoznać się w Internecie (zob. M. B u r g h a r d t, *Karol Wojtyła – Jan Paweł II w wykazie lektur w podstawie programowej nauczania języka polskiego*, Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie, <https://idmjp2.pl/index.php/pl/2422-jp2wwykazielektur>).

⁹ Zob. K. W o j t y ł a, *Le poesie giovanili: (Salterio di Davide – Libro slavo, Salterio rinascimentale)*, tłum. M. Burghardt, Edizioni Studium, Roma 2004. O swoich przekładach Marta Burghardt opowiada też w rozmowie z Dominiką Jamroz (zob. M. B u r g h a r d t, D. J a m r o z y, „*Twórczość to Jego modlitwa*” – z cyklu „*Rozmowy Sceny Papieskiej*”, Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie, <https://idmjp2.pl/index.php/pl/projekty/scenapapieska/1261-tworczosc-to-jego-modlitwa-z-cyklu-rozmowy-sceny-papieskiej>).

stawił referat „«Sztuka żywego słowa». Mieczysław Kotlarczyk a Karol Wojtyła”. Prelegent przedstawił krótko postać Mieczysława Kotlarczyka i dzieje Teatru Rapsodycznego, a także omówił książkę Kotlarczyka *Sztuka żywego słowa*, która – z przedmową kard. Karola Wojtyły – ukazała się w roku 1975 w Rzymie¹⁰. Zdaniem referenta znajomość tej książki Mieczysława Kotlarczyka jest absolutnie niezbędna w przypadku próby analizy publicznych wystąpień Karola Wojtyły – Jana Pawła II¹¹.

Dr hab. Anna Kozłowska z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, badaczka języka osobniczego (języka autorów), w szczególności języka Cypriana Norwida i Karola Wojtyły, przedstawiła – niestety tylko zdalnie – wykład „Poetycki dialog Karola Wojtyły z Cyprianem Norwidem”. Prelegentka podjęła próbę wstępnego przedstawienia zagadnienia, które dotychczas jest właściwie nieobecne w refleksji nad twórczością obu poetów – podobieństwa języka poetyckiego Cypriana Norwida i Karola Wojtyły. Próba ta prowadzi autorkę do następującego wniosku: „«Wspólne miejsca» w poetyckiej dykcji obu twórców pozwalają udokumentować tezę, że Wojtyła to poeta «z ducha Norwida». Oddziaływanie Norwida na Wojtyłę okazuje się bowiem nie tylko niezwykle trwałe i wieloaspektowe, nieporównanie silniejsze i bardziej rozległe niż wpływy jakiegokolwiek innego autora, ale także [...] dotyczące samego stosunku do materii języka, samej jej koncepcji.

¹⁰ Zob. M. K o t l a r c z y k, *Sztuka żywego słowa: dykcja, ekspresja, magia*, Fundacja Teatru Religijnego w Rzymie oraz Przyjaciół Teatru Rapsodycznego, Rzym 1975.

¹¹ Książkę wznowiło w roku 2010 lubelskie wydawnictwo Gaudium (zob. t e n ż e, *Sztuka żywego słowa: dykcja, ekspresja, magia*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Lublin 2010).

Być może nieco odmienne są cele obu twórców – przy Norwidzie, ironicznym, często gorzkim, z pasją demaskującym wszelki «formalizm prawdy» i nieustannie sprzeciwiającym się «zmartwiałej formie, schematom, stabilnym nawykom», Wojtyła wydaje się jakby «łagodniejszy», mniej nastawiony na «walkę z formą» a bardziej zainteresowany poszukiwaniem «formy bardziej pojemnej» – eksplorowaniem tych możliwości języka, które mogą ukazać komplikację świata i niewyraźność zaświatów. [...] obu pisarzy łączy jednak to, co najważniejsze – przekonanie, że eksperymenty ze słowem poetyckim pozwalają na przybliżanie się do Logosu¹².

Z kolei prof. Kazimierz Ożóg z Uniwersytetu Rzeszowskiego przedstawił – także zdalnie – wykład „Karol Wojtyła–Jan Paweł II, mistrz słowa polskiego”. Wystąpienie profesora Ożoga miało charakter dwuwymiarowy. Z jednej strony prelegent nawiązywał do czasu swoich studiów polonistycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim, wspominał profesorów tej uczelni, którzy – jak na przykład Stanisław Urbańczyk – byli nauczycielami ówczesnego krakowskiego arcybiskupa, kardynała Karola Wojtyły. Z drugiej zaś opowiadał o tych właściwościach języka i stylu wypowiedzi Jana Pawła II, które sprawiły, że można o nim mówić jako o mistrzu słowa polskiego¹³. Wykład dotyczył znakomite-

¹² A. K o z ł o w s k a, *Od psalmów słowiańskich do rzymskich medytacji. O stylu artystycznym Karola Wojtyły*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2013, s. 302. W przywołanym cytacie pomijam odwołania autorki do literatury przedmiotu.

¹³ Zob. K. O ż ó g, *Karol Wojtyła – Jan Paweł II – mistrz słowa polskiego*, w: *Święty Jan Paweł II – pierwszy doktor honoris causa Uniwersytetu Rzeszowskiego*, red. S. Nabywaniec, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2015, s. 135-154; t e n ż e, *Odpowiednie dać rzeczy słowo. Karol Wojtyła jako mistrz słowa polskiego*, „Fraza” 2003, nr 3(41), s. 51-59.

go poruszania się Jana Pawła II w żywiole polszczyzny. Papież Polak był świetnym mówcą, najwyższej klasy retorem, a jego panowanie nad tekstem pisanym budziło zachwyt. Dzięki stosowaniu licznych tropów stylistycznych, figur retorycznych, dzięki bogactwu słownictwa i częstym odniesieniom intertekstualnym w najwyższym stopniu, nierzadko z odcieniem estetycznym, realizował cele swoich tekstów.

Jako ostatnia wystąpiła Anna Miśkiewicz z Ogólnoukraińskiego Koordynacyjno-Metodycznego Centrum Nauczania Języka i Kultury Polskiej przy Zjednoczeniu Nauczycieli Polskich na Ukrainie w Drohobyczu. Prelegentka przedstawiła obszerną prezentację zatytułowaną „«Zabrałem ze sobą całą polską historię, kulturę, doświadczenie, język» – polskie dziedzictwo Jana Pawła II – papieża poety”. Ukazała miejsca związane z życiem i działalnością Karola Wojtyły – Jana Pawła II, a swoją opowieść o tych miejscach zilustrowała fragmentami jego utworów. Wystąpienie to można uznać za wyjątkowo przydatne dla nauczycieli praktyków, nie tylko tych pracujących poza Polską.

Ponieważ języka polskiego uczy się coraz więcej Ukraińców bez polskich korzeni, ważne jest, aby poznawali oni nasz

język nie tylko jako narzędzie komunikacji, lecz także jako nośnik polskiej kultury, jeśli te dwa aspekty życia i funkcjonowania języka można w ogóle oddzielić. Jan Paweł II, ze względu na rolę, jaką odegrał w życiu narodów centralnej i wschodniej Europy, także w najnowszych dziejach Ukrainy, powinien pozostawać obecny w jej wielojęzycznym i wielokulturowym społeczeństwie. Dobrze się więc stało, że Zjednoczenie Nauczycieli Polskich na Ukrainie stworzyło dla swoich członków okazję do zapoznania się z literacką spuścizną Karola Wojtyły – św. Jana Pawła II. Sztuka i literatura mogą łączyć, ale będą łączyć jedynie wtedy, gdy będą poznawane i dyskutowane. W imieniu uczestników tego ważnego wydarzenia naukowego i oświatowego dziękuję wszystkim, którzy przyczynili się do jego organizacji i sprawnego przebiegu.

Kontakt: Katedra Języka Polskiego, Instytut Językoznawstwa, Wydział Nauk Humanistycznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin

E-mail: henryk.duda@kul.pl

<https://pracownik.kul.pl/henryk.duda>

ORCID: 0000-0002-5514-7515